

ŽUMBERAČKO EKO-SELO

BRANKO ĐAKOVIĆ

Pojmovi i sintagme kao što su *muzej na otvorenom*, *etno-park*, *park prirode* i *eko-muzej* danas su u nas poznati ne samo užem krugu stručnjaka koji se bave teorijom i praksom muzejskog rada i zaštitom kulturne i prirodne baštine, nego i široj javnosti.

Dok je u stogodišnjoj tradiciji postojanja muzeja na otvorenom i etno-parkova u Europi (s počecima u skandinavskim zemljama) u teorijskom smislu jedva ostalo nešto nejasno glede terminoloških određenja, dotle su se u praksi nagomilavali problemi povezani s realizacijom, sadržajem i funkcioniranjem.

Nakon utemeljenja parkova prirode krajem 60-ih godina ovoga stoljeća (u Francuskoj) i embrionalne faze u razvoju eko-muzeja otprilike u isto vrijeme ili početkom 70-ih (u Francuskoj, Južnoj Americi, Kanadi) prvi izravni dodir s eko-muzejima na našim prostorima ostvaren je nizom predavanja (u Zagrebu, Rijeci, na Lošinju, u Splitu) koja je 1985. godine održala Mathilde Bellaique Scalbert - direktorica eko-muzeja *Le Creusot-Montceau les Mines*.

Suštinsko značenje eko-muzeja je u tome da oni ne valoriziraju samo vrijeme nego i prostor, obuhvaćajući cjelovit teritorij i objedinjujući prirodne, socijalne i kulturne vrijednosti. Kao takav "trebao bi zadržavati značajke muzeja na otvorenom *in situ*, koji bi pokazivao, stimulirao, njegovao i štitio djelovanje i bivanje u određenom prostoru".

On bi trebao biti središte određene zone s tipičnim obilježjima kultiviranog prostora (I. Maroević, 1984:18). Naglasak bi trebao biti na očuvanju i prezentiranju svih razina i oblika življenja na određenom prostoru kako bi se prožele muzealna i prava stvarnost. Tako po svojim bitnim značajkama eko-muzej postaje i autentično svjedočanstvo zavičajnog, lokalnog ili regionalnog identiteta. Istodobno "u tom kontekstu eko-muzej je muzeološki konzervirana spona između čovjeka i prostora kroz čovjekovo djelovanje u prostoru" (I. Maroević, 1984:18). Njegovim uspostavljanjem izbjegava se dislokacija objekata, te samo nužno i minimalno intervenira u prostoru.¹

Zbog širine antropološki relevantnih integracija eko-muzeji i etno-parkovi, ne samo pojmovno nego i realno, gotovo se idealno uklapaju u tako osmišljene predodžbe.

Uz već postojeće, kakve takve etno-parkove i već pomalo zaboravljene iako ne tako davne inicijative i rasprave (s predloženim elaboratima) oko utemeljenja i uređenja etno-parka kontinentalne Hrvatske s eventualnim lokacijama u okolini Zagreba (Jarun ili Gluhakovo u Vukomeričkim goricama), nema tome dugo da smo svjedoci nekih novih događanja.²

Naime, na još uvijek neriješene kontroverze o etno-parkovima nadovezuje se pojava *parkova prirode*, *bio-parkova*, *Europskog sela roda*, *eko-sela*.³ Zadržimo se na posljednjem: Eko selo! Što je to? Imamo naziv, a i zemljopisno određenje. *Žumberačko eko-selo*.

Žumberak je brdsko-planinsko područje u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Regija s jasnim povijesnim i geografskim okvirima i koordinatama. Stoljećima je na razmeđu svakovrsnih utjecaja: političkih, kulturnih, vjerskih; ali i prostor na kome su se isti prožimali, taložili i koegzistirali.

Razvojačenjem i ukinućem Vojne krajine pod kraj XIX. stoljeća, a kojoj je Žumberak dugo pripadao, ruše se do tada postojeće društvene i gospodarske strukture. Cijeli kraj je do najnovijeg vremena zahvaćen demografskim, socijalnim i gospodarskim degradacijskim trendovima.

Iz jednoga "gorsko-krčevinskog" i "livadsko-ratarskog" agrarnog pejzaža u kome gospodarstva imaju "stagnantna" ili čak "regresivna" obilježja (Žumberak, 1996: 237, 266) stanovništvo je u posljednjih stotinjak godina značajno emigriralo (u gradove, zemlje zapadne Europe ili u prekomorske zemlje). Sve je izraženija i mikro-migracijska (dnevna i tjedna) pokretljivost.

U selima razasutog (disperzivnog) tipa s većim brojem patronimičkih zaselaka desetljećima je najbrojnija staračka populacija. Prema najnovijim statističkim pokazateljima u čak 45,1 % domaćinstava nema članova obitelji do 39 godina, a u 40% nema onih između 40 i 59 godina, dok u samo 35,2 % nema starijih od 60 godina. Istodobno svega je 6,6 % domaćinstava u kojima su svi članovi ispod 40 godina starosti prema 21,3 % onih u kojima su svi stariji od 60 godina (Žumberak, 1996: 219,220).

Takva deprimirajuća slika regije ni po čemu ne upućuje na banalnu činjenicu (što skoro

izaziva nevjericu) da se ona nalazi u blizini Zagreba i nekoliko drugih gradova: Samobora, Jastrebarskog, Karlovca, Ozlja; pa i Metlike i Brežica u Sloveniji. Prometna povezanost prema ovakvom okruženju, ali i subregionalna gotovo da je - prošlostoljetna. Kvaliteta stambenog prostora i uopće stambenog standarda nešto je poboljšana elektrifikacijom sela i uvozom novih materijala i suvremenih tečevina, ali ostali infrastrukturni sadržaji u Žumberku još - "ne stanuju". Za izlazak iz izolacije i neintegritnosti, uz oživljavanje i rekompoziciju jednog, po definiciji ruralnog područja, moguće je jedino uz planirana, dobro osmišljena i financijski značajna ulaganja.

Ergo: "Zaštita ruralnih prostornih vrijednosti može se kretati u tri pravca: u pravcu zaštite postojećih cjelina i ambijenata, zaštite pojedinačnih naročito vrijednih zgrada i stvaranje novih naselja" (I. Maroević, 1986: 339). Ako govorimo o etnološkim aspektima zaštite, na primjer Žumberka, još uvijek ne nalazimo ni jedan od navedenih oblika.

No, čini se da smo svjedoci stvaranja *novog naselja*. Takvo naselje "eko-selo" podiže se u gornjem toku rječice Bregane, u istočnom dijelu Žumberka.

Desetak kilometara od mjesta Bregana (zapadno od Samobora) već duže vrijeme postoji izletišta Gabrovica. Od Gabrovice se odvaja asfaltirana, ne baš najbolje održavana, planinska cesta koja povezuje planinska sela od Stojdrage do Sošica. Od istog mjesta, dolinom Bregane pruža se potpuno neodržavana, makadamska "cesta" prema zaseocima Kekići i Koretići i dalje

do Budinjaka gdje se spaja s prvom prometnicom. Na samom početku makadama dugo vremena nalazi se ribogojilište (pastrva) s restoranom. Taj kompleks je do prije nekoliko godina vodilo zagrebačko poduzeće "Sljeme", a danas je vlasnik "Zagrepčanka D. D." Nasljedeno (ne baš uzorno stanje) novi vlasnici nastoje poboljšati, kako u smislu izletničko-turističke ponude tako i kvalitetnijom nadopunom novih sadržaja. Sada je to bio-park "Divlje vode". Namjera je pretvaranje cijelog kompleksa u park prirode u kome bi se organizirala škola u prirodi sa zaštićenim užim ekosistemom i manjim (?) zoo-parkom.

Nekih 7 kilometara od bio-parka (Divlje vode?), u neposrednoj blizini Koretića,

nalazi se omanja udolina uz potok Rakovac i izvor Mala Vodica. To je lokacija *Žumberačkog eko-sela* površine cca 10 000 m². Investitor i vlasnik eko-sela u izgradnji je četrdesetogodišnji autolimar gosp. Željko Milovanović iz Zagreba. Dobro je upoznat s lošim stanjem žumberačkih sela (barem u bližem mu okružju), a iz takvih spoznaja i namjere da se nešto promijeni rodila se ideja o pokušaju revitalizacije područja i to otkupom terena i izgradnjom nekoliko objekata što bi se koristilo u turističke svrhe. Načelno se podržava namjera da se gradi u skladu s osnovnim tradicijskim vrijednostima pripadajućega tradicijskog graditeljstva i pripadajućom kulinarskom ponudom.

1. Žumberačko "eko-selo", Koretići, Žumberak, 1966. god. Foto: B. Đaković

Iz "Knjige dojmova" saznajemo da je eko-selo utemeljeno 13. V. 1994. godine. Otkupom nekoliko drvenih (stambenih i gospodarskih) objekata po Turopolju i Hrvatskom zagorju do sada je izgrađen jedan reprezentativni katni objekt u kome se nalazi restoran i osam soba za iznajmljivanje. U izgradnji je još sedam manjih objekata od kojih bi neki trebali biti turističke namjene, a neki (štala i sjenik) u funkciji potpore zamišljenome gospodarstvu. Naime, u dogovoru s Konjičkim klubom iz Samobora investitor drži manju ergelu konja za jahanje. U namjeri da podržava dojam seoskog ambijenta uzgaja, također, nekoliko koza i više vrsta peradi (gusaka, pataka, kokošiju). U uređenju terena poduzeti su opsežni zahvati - od planiranja i drenaže postojeće padine do regulacije potoka, izgradnje umjetnog "otoka ljubavi" do uređenja većeg parkirališta.

U poodmakloj fazi izvedbe je i veći objekt predviđen za "kaubojski saloon"(?), a u planu je i izgradnja kapelice.

Doista je upitno po čemu to jest, ili bi trebalo biti žumberačko selo, osim po samoj sebi i eksplicite jasnoj transparentnosti.

Izvjesno je da eko-selo ima funkcionirati kao turistička atrakcija i da se očito ne radi o zaštiti, barem ne onoj kakvu predlažu i definiraju kompetentni stručnjaci. Financijski probici investitora ovdje su jedino mjerilo vrijednosti iako ostavlja dojam otvorenosti za suradnju - naravno, ukoliko ne dodu u pitanje očekivani financijski efekti od turističke djelatnosti.

Posve umjetna kompilacija selektiranih elemenata ne ostavlja dojam autentičnosti, bilo da se radi o samim objektima ili rijetkim i kao slučajno nabacanim inventarom. Predmeti od kojih je većina izvan upotrebe (brana, plug, jaram, dijelovi kola i sl.), naslonjeni ili postavljeni slobodno na otvorenom prostoru i tako izloženi propadanju, ističu žalosnu činjenicu da se radi o inkompetentnim nastojanjima potpuno inkompatibilnim s elementarnim poimanjem zaštite i muzealne prakse. Čini se evidentnim da se u slučaju ovog eko-sela ne radi o zaštiti kulturne (etno) baštine, iako je između ostaloga i takav stav deklarativno prisutan. Teško da bi i najbenevolentniji zaštitar i muzealac našao ozbiljnije opravdanje za ovakvu vrstu "zaštite", a upitno je koji bi to od muzeoloških kriterija ova "postava" mogla zadovoljiti.

S načinjenim pomakom iz primarnog prema muzeološkom kontekstu tek su otvoreni brojni problemi od pitanja etičnosti do identiteta (idejnog, stvarnog, zbiljskog, povijesnog, te strukturalnog i funkcionalnog).

Eko-selo je, po svemu sudeći turistička realnost, a tako "zaštićen i prezentiran" cijeli kompleks-ambijent, bez ozbiljne obrade, jednostavno nije u stanju prenašati vrijednosti kulturne i prirodne baštine.

Ponekad domišljatost može imati i negativne konotacije, naročito u posvemašnjoj zagađenosti svih dimenzija okoliša.

S druge strane, njegovo postojanje opravdava posve banalna činjenica da za njega postoji interes u javnosti da, recimo,

ima dobru tržišnu vrijednost. Posjećenost je vrlo dobra u što se možemo osvjedočiti prilikom svakog dolaska. Česte su i grupne posjete (različitih manjih društava i udruga, školske djece). Uvažavajući sve ove činjenice možda je moguće, uvjetno rečeno, naći neka kompromisna rješenja ili barem turističku ponudu osmisлити tako da se ne dogodi posvemašnja devastacija prostora kao sastavnice društvenog, gospodarskog, kulturnog i prirodnog identiteta ovoga dijela Žumberka.

Osmišljenim i dobro planiranim akcijama s organiziranim jedno ili dvodnevni izletima radi upoznavanja kulturnih (povijesnih, etnografskih, arheoloških) i prirodnih znamenitosti Žumberka, eko-selo bi dobilo i neke druge mogućnosti.

Inače, Žumberak ima niz preduvjeta za razvoj seoskog turizma: rekreativnog, izletničkog, zdravstvenog, lovačkog. Možda je pojava eko-sela prva faza reanimacije. Poticanje nekih dopunskih djelatnosti, koje bi omogućile uključivanje dijela preostalog stanovništva i eventualni dolazak mladih uz ranije spomenute mogućnosti, nudi i neke bolje žumberačke perspektive. Samo da...

BILJEŠKE:

1. Prostor kao jedinstvo prirodnih resursa i ambijenta, mreža puteva i komunikacija, stambenih objekata s unutrašnjim prostornim dispozicijama, gospodarskih objekata, kulturno-povijesnih čimbenika, povijesne i socio-kulturne odrednice...

2. Opsežne rasprave na temu etno-parka kontinentalne Hrvatske potaknute su povodom 60-e obljetnice osnutka Etnografskog muzeja u Zagrebu 1979. godine uz suradnju tadašnjega Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture i Regionalnog zavoda iz Zagreba i uz sudjelovanje većeg broja stručnjaka iz više drugih institucija. Prijedlozi i rasprave publicirani su u časopisu "Etnološka istraživanja" 1, izdanje Etnografskog muzeja u Zagrebu, Zagreb, 1981.

Do sada značajnija posljednja akcija uslijedila je na odabranoj lokaciji kod sela Trg (Ozalj) sredinom 80-ih godina (Šterk, Slavko. Ozaljski kraj - tragom etnografske baštine. U: "Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske", 1/2, Zagreb, 1984., "Etnološka tribina", 9, 1984., Zagreb (više autora).

3. Uz poznate i zaštićene nacionalne parkove imamo i zaštićene parkove prirode (npr. Lonjsko i Mokro polje) i pokušaj zaštite i revitalizacije sela Čigoć (europskog sela roda) u Sisačkoj Posavini (Petrić, K. i Mlinar, A. Čigoć - europsko selo roda: prezentacija i očuvanje tradicijske kulture Lonjskog polja. U: "Informatica museologica", 24 (1-4), Zagreb, 1994.

4. Uz već zabilježeni termin "etno-zona" (Gothardi Pavlovsky, B. Etnozoniranje ruralnog prostora kao metoda i sredstvo njegove zaštite. U: "Čovjek i prostor" (6/363), 22.-23., Zagreb, 1983.), koji uglavnom nije zaživio u svakodnevnoj upotrebi iako za njega nalazimo opravdanja, u novije vrijeme pojavio se još jedan: "etno-selo" (Vlahović, D. Mala mljetska naselja kao turistička boravišta. U: *Simpozij - prirodne značajke i društvena valorizacija otoka Mljeta, Pomena, otok Mljet*, 4.-10. rujna 1995.). Iako je očigledno da ne oskudijevamo nazivima, kao ni sposobnostima za njihovo izmišljanje, ipak ostaju upitnima njihov stvarni smisao, značenje i uspješnost namjere da se jasno definira nešto o čemu imamo predstavu. Stoga su česti pleonazmi, po sistemu *idem per idem*.

Literatura:

1. Cvetan, Dragica. *Seoska arhitektura jugoistočnog Žumberka*, Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije, Ljubljana, 1988.

2. Gjetvaj, Nada. *Žumberak - život i kultura* (katalog izložbe), Etnografski muzej Zagreb, Zagreb, 1985.

3. Maroević, Ivo. Od muzeja na otvorenom do eko-muzeja, "Informatica museologica", (1.-3.), Zagreb, 1984.

4. Maroević, Ivo. *Sadašnjost baštine* (Seoska prostorna baština), Zagreb, 1986.

5. Maroević, Ivo. *Uvod u muzeologiju*, Zavod za informacijske studije, Zagreb, 1993.

6. Muraj, Aleksandra. *Živim znači stanujem: etnološka studija o kulturi stanovanja u Žumberačkim Sošicama*, Zagreb, 1989.

7. Šola, Tomislav. Eko muzej Blaca, "Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske", 3./4., Zagreb, 1990.

8. Tkalčić, Vladimir i Širola, Božidar. *Seljačko gospodarstvo u Žumberku*, "Etnografska istraživanja i grada", I, Zagreb, 1934.

9. Topali, Ljerka. *Etnografska grada sakupljena po Krašičkom Pokuplju i jugozapadnom Žumberku*, "Vijestnik Etnografskog muzeja u Zagrebu", knj. II, sv. 3./4., Beograd, 1936.

10. *Žumberak: baština i izazovi budućnosti* (zbornik u čast 700-te obljetnice prvog spomena imena Žumberak, Stari grad Žumberak, 1996.

SUMMARY: The Eco-Village in Žumberak

Žumberak is hilly area in north-west Croatia with strong depopulation trends. Its historical, cultural and natural values have been determined, but to this day no serious efforts have been made to stop the economic and general decline of the entire region.

In the eastern part of Žumberak (some forty kilometres from Zagreb) an initiative to protect the rural environment by offering tourist services was undertaken three years ago.

The area which is being developed had been given the name The Žumberak Eco-Village and at the moment finds itself on the critical line between the actual protection of cultural and natural values of the region through a well-conceived form of rural tourism for excursions, and a deviation towards cheap attraction with inadequate solutions aiming at making a profit. At the moment it is hard to draw conclusions about the entire intention and especially of the content of the eco-village.